

CONTRIBUȚIA PREOȚILOR LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂTULUI PRIMAR ROMÂNESC ÎN EPOCA MODERNĂ

Nichita Adăniloie

The priest contribution to the development of the Romanian primary education in modern era

Summary: In this article the author shows that the priests were the only teachers in the rural world, because there were no teachers in the Romanian Countries qualified to train children in villages in the early modern era. Either on its own initiative or ordained by the authorities, they had a big role in the development of primary education. Moreover, the first village schools were established near churches and monasteries. Even after the establishment of normal schools and nationalization of primary school, priests often have substituted the teachers. They occupied vacancies continuing the educational process in Romanian villages.

Keywords: teachers, priests, village school, church, education.

Precum se știe, biserica a reprezentat în evul mediu un scut al neamului nostru, al păstrării și propășirii românismului, iar în epoca modernă, alături de școală, ea a contribuit eficient la conștientizarea poporului, la întărirea simțului de solidaritate națională și de rezistență în fața opresiunii străine. Dovezi peremptorii avem în acest sens până la 1918, în provinciile românești subjugate de Austro-Ungaria și Rusia. De altfel, biserica și școala au constituit pârgii de nădejde în lupta națiunii noastre pentru înfăptuirea, organizarea și consolidarea României moderne, implicit pentru făurirea Marii Uniri de la 1918.

S-a evidențiat într-o consfătuire, organizată de Societatea de Științe Istorice, că multe biserici și mănăstiri au fost adevărate focare de cultură românească de-a lungul secolelor. Consider că ar trebui subliniat și rolul preoțimii în dezvoltarea învățământului românesc, mai ales a celui primar. Este cunoscut faptul că, până în pragul epocii moderne, nu existau clădiri speciale (localuri) pentru școlile sătești. Puținele școli ce s-au înfiripat, în această ramură a învățământului, au fost organizate din inițiativa preoților, pe lângă unele biserici. Cursurile se țineau în pridvoarele bisericilor ori în chiliile alăturate.

Documentele atestă în anul 1802 o școală la mănăstirea Motru; în 1803 o școală pe lângă biserica din Furduiești, jud. Vlașca, și, tot atunci, o școală pe lângă biserica Poiana, jud. Ialomița¹. Călugării de la Tismana – rezultă din documente – au înființat o școală la mănăstirea lor și o alta la Crețulești². Din inițiativa unor preoți s-a înființat o școală la Peretu, jud. Teleorman, și alta la biserica din Chițorani, jud. Prahova³. Alte școli au mai fost înființate – în primele decenii ale sec. al XIX-lea – la Dărăști, jud. Vlașca, Șuta și Odorești, jud. Dâmbovița, Banovița, jud. Mehedinți, Benești, jud. Vâlcea, Conțești, jud. Muscel, Greci, Agiești și Tărtășești, jud. Ilfov, Valea Scheilor, Fulga, Mărgineni și Slănic, jud. Prahova, Nișcov și Tohani, jud. Buzău.⁴ Este adevărat că aceste școli au luat ființă din inițiativa și cu contribuția masivă a proprietarilor de moșii, dar învățătorii lor s-au recrutat, în majoritate, tot din rândurile preoților și ale cântăreților de la bisericile respective.

Datorită ritmului tot mai alert de dezvoltare, societatea românească a simțit nevoia de a crea școli primare care să dea, într-un timp relativ scurt, un minim de cunoștințe și anumite norme de conviețuire socială, necesare fiecărui tânăr. Dacă în trecut se considera că oamenii nu pot trăi fără biserică, treptat se afirmă, cu tot mai multă convingere, că ei nu pot trăi nici fără școală. Spre deosebire de alte perioade istorice, în epoca modernă învățământul, devenind o sarcină publică, a fost etatizat și prin stipulațiile Regulamentului organic. Interesul statului era ca învățământul să se dezvolte și să răspundă cât mai bine cerințelor vieții sociale. În orașele reședință de județ s-au putut înființa, îndată după intrarea în vigoare a Regulamentului organic, școli primare, numite și „școli naționale” sau „începătoare”.

La sate însă condițiile sunt vitrege – lipsa de localuri, de învățători și de săteni înstăriți – înființarea școlilor publice a întârziat un deceniu în Muntenia, iar în Moldova aproape trei decenii. Pentru a nu trenea prea mult lucrurile, legiuitorii din București s-au gândit să apeleze tot la preoți și cântăreții de la bisericile sătești – singurii care știau ceva carte în

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), **Manuscris 47**, f. 99, 122, 140 și 170.

² **Ibidem**, f. 135.

³ **Ibidem**, ms. 103, f. 19-20.

⁴ **Ibidem**, f. 77, 149, 155, 159, 270. Vezi și Gh. Pârnuță, **Istoria învățământului și gândirea pedagogică din Țara Românească**, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 223-227.

mediul rural – pentru a suplini lipsa cadrelor didactice. Din aceste considerente, în **Legea pentru seminarii, protopopi și preoți**, adoptate de Obșteasca Adunare la 11 aprilie 1834, s-a prevăzut, în articolul 8, ca „în fieșcare sat să se ție pe lângă preot și un cântăreț, care va fi dator să învețe copiii satului carte și cântări”, primind, drept plată, două kile de bucate (circa 800 ocale) din magaziile de rezervă și câte 2 lei pe an de la fiecare enoriaș⁵. Probabil, dându-și seama de slaba pregătire a cântăreților, Eforia școalelor elaborând, în noiembrie 1834, proiectul **Regulamentului pentru învățăturile în seminare** introduce în textul acestuia un articol final prin care precizează: „Din preoții fieșcăruia sat care vor ieși din seminare cel mai tânăr va fi dator a ținea în satul său școală pentru citire, scriere și patru lucrări ale aritmeticei. Într-această școală toți locuitorii își vor trimite copii, având a plăti fieșcare părinte de copil 6 lei pe an”⁶. Din păcate, Adunarea obștească a refuzat să aprobe acest articol din proiectul Eforiei. A rămas numai prevederea art. 8 din legea din aprilie 1834, pentru organizarea seminariilor, și aceasta va constitui temeiul legal pentru instituirea, în 1838, a învățământului public la sate⁷.

În ianuarie 1838, Departamentul din lăuntru al Țării Românești, prin adresa către Eforia școalelor și Ocârmuirea județelor, arătând că art. 8 din legea pentru seminarii, protopopi și preoți n-a fost „încă pusă în aplicare”, le cerea să ia măsuri pentru înființarea școalelor „prin toate satele” unde copiii locuitorilor să poată învăța carte. Ocârmuirea urma să se înțeleagă cu proprietarii din județ pentru găsirea unor case potrivite sau construirea unor localuri de școală, iar Eforia să se ocupe de recrutarea și pregătirea dascălilor. Se menționa că „învățătura copiilor de prin sate se va urma numai pe vreme de iarnă, adică de la 1 noiembrie până pe la sfârșitul lui martie, ca în lunile cealalte să se îndeletnicească la lucrarea pământului aducând ajutor părinților lor”⁸.

Pentru recrutarea și prepararea candidaților de învățători rurali, Eforia a apelat la profesorii școlilor naționale de la reședința județelor, cerându-le să găsească, prin sate, nu numai cântăreți bisericești, ci și „feciori de popă, tineri săteni, sau alții”, care să accepte, în condițiile

⁵ G.D. Iscriu, **Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească până la jumătatea sec. al XIX-lea**, Editura didactică și pedagogică, 1975, p. 23.

⁶ V.A. Urechia, **Istoria școalelor de la 1800-1864**, tom IV, București, 1901, p. 377.

⁷ G.D. Iscriu, **op.cit.**, p. 24.

⁸ V.A. Urechia, **op.cit.**, vol II, p. 1-2.

date, să urmeze cursuri începătoare de pregătire, în timpul verii, în capitala județelor, iar în toamnă să poată deschide școli în satele lor. Din documente rezultă că un număr mare de candidați de învățători, selecționați din sate pentru a se prepara la școlile primare de la reședința județelor erau fii de preoți. Astfel, în județul Teleorman, printre candidați, 26 erau fii de preoți și 3 fii de diaconi, în Argeș 46 erau fii de preoți și 6 fii de diaconi, în Mehedinți 37 erau fii de preoți și 2 fii de diaconi, în Romanați 31 erau fii de preoți și 7 de diaconi⁹.

Programul întocmit de Eforie pentru școlile satești cuprindea: cetirea după table (e vorba de tablele lancasteriene), scrierea, catehismul legii creștinești, aritmetica elementară, lucrarea pământului și economia casei. La acestea s-a adăugat, în anul următor, cântările bisericești, pentru care candidații de învățători necunoscători trebuiau să plătească fie un preot, fie un cântăreț să-i prepare¹⁰.

Întrucât în multe sate nu s-au găsit candidați pentru a se prepara să devină învățători, rolul lor a fost în bună parte suplinit tot de preoți, deși nici ei nu se prea împăcau cu metoda lancasteriană. Școlile publice satești, înființate în toamna anului 1838, în pofida tuturor greutăților, prin strădania lui Petrache Poenaru și a altor oameni de cultură ai vremii, s-au răspândit în toate județele Țării Românești, numărul lor ajungând în 1848 la 2236¹¹. Orânduirea reacționară, instaurată după înăbușirea revoluției pașoptiste, a ordonat închiderea acestor școli, considerându-le periculoase.

Abia în toamna anului 1857 se vor redeschide 471 de școli satești în Muntenia, iar până la Unirea din 1859, numărul lor va spori la 1011. Și de data aceasta lipsa unor dascăli calificați a făcut ca numeroși preoți să îndeplinească și rolul de învățători ai copiilor din sate.

În Moldova, deși n-au lipsit preocupările, guvernul n-a înființat nici înainte, nici după revoluția pașoptistă școli rurale publice. În 1851, din inițiativa lui M. Kogălniceanu, s-a întocmit un Așezământ pentru reorganizarea învățaturilor publice care nu s-a pus în aplicare, din lipsă de fonduri. În decembrie 1855, la insistențele lui Gh. Asachi, directorul Departamentului instrucțiunii, s-a aprobat înființarea, la Iași, a Școlii

⁹ A.N.I.C., **fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**, dos. 3386/1840, f. 125; dos. 3388/1840, f. 409; dos. 3394/1940, f. 464.

¹⁰ V.A. Urechia, **op.cit.**, vol II, p. 4.

¹¹ **Ibidem**, p. 6-10.

normale sau „prepandarale” de la Trei Ierarhi, pentru pregătirea învățătorilor sătești. La înscriere, în școala normală, erau preferați tineri absolvenți ai cursului inferior de seminar ori de gimnaziu. În virtutea acestei prevederi, școala „prepandarală” de la Trei Ierarhi va avea ca elevi și pe Ion Creangă și pe vărul acestuia, Zaharia Gâtlan (Simionescu); ambii absolviseră mai înainte seminarul de la Socola și ambii vor deveni dascăli excelenți. Prima promoție ieșită de la Trei Ierarhi a putut deschide, în toamna 1858, cele dintâi școli sătești publice din Moldova, finanțate de stat, în localitățile mai populate¹². Câțiva normaliști din promoțiile următoare au fost numiți în județele din sudul Basarabiei: Cahul, Ismail și Bolgrad, revenite la Moldova prin hotărârile tratatului de la Paris din 1856. Aici, în orașul Ismail s-a înființat la 1857 și o școală catihetică, transformată apoi în seminar, care a dat numeroși preoți și învățători pentru satele din sudul Basarabiei¹³.

În 1861, prefectul de Cahul, I. Ciucă, a propus Ministerului ca învățători la școlile rurale din județ să fie numiți preoții satelor respective, care sunt „bărbați eminenti în desăvârșirea învățaturii și în moralitatea conduitei”. Prin această măsură – aprecia prefectul – s-ar diminua cheltuielile Ministerului, nemaivând de întreținut un număr mare de școli sătești¹⁴. În anii următori, pe măsură ce s-au înființat școli sătești în această zonă a crescut și numărul preoților și seminariștilor care au îndeplinit funcția de învățători. La 1877 peste 30% din învățătorii basarabeni erau recrutați din rândurile seminariștilor ori a preoților în funcție. După 1878, odată cu reanexarea sudului Basarabiei de către Rusia, școlile românești au fost desființate, iar limba română înlăturată chiar și din biserică.

Legea instrucțiunii din 1864 stabilea că „tinerii care au terminat cursurile seminarului de gradul I, sau 4 clase din seminarul de gradul II, au dreptul de a fi numiți fără vreun alt examen preoți”, ori „învățători la școlile sătești”. Totodată, această lege prevedea că „învățătura religioasă se va da copiilor, pe cât se va putea, de către preotul comunei”¹⁵. Pe baza legii instrucțiunii, ministrul N. Crețulescu, într-o circulară către revizorii

¹² Idem, *Istoria școlilor sătești în România*, p. 20-25.

¹³ A.N.I.C., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Moldova, dos. 933/1857, f. 2.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 142/1861, f. 36 și 49.

¹⁵ *Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor, 1864-1901*, București, 1901, p. 13 și 22.

școlari din Moldova, le cerea acestora ca la numirea învățătorilor, din lipsă de absolvenți ai școlii normale din Iași, să „prefere pe preotul, diaconul ori dascălul bisericii comunei, dacă vor fi făcut studiile în seminar sau cel puțin într-o școală catihetică cu note bune”¹⁶.

Conformându-se circularei ministeriale, revizorii școlari au desfășurat o activitate intensă în toamna anului 1864 și în anul următor, pentru a înființa cât mai multe școli sătești și a numi în fruntea lor persoane corespunzătoare. De pildă, revizorul județului Suceava și Neamț raporta Ministerului, la 29 octombrie 1864, că parcurgând județele din circumscripția încredințată, a aflat în multe locuri „case gata pentru școli” și „învățători demni dintre preoții comunelor”. Revizorul, ținând seama de insistența locuitorilor de a li se înființa cât mai repede școli, a propus să examineze personal „pe candidații găsiți dintre parohi pentru a fi învățători chiar în comunele lor” și să-i instaleze provizoriu¹⁷. În urma aprobării acestei măsuri de urgență de către Minister, revizorul a putut înființa în timp de jumătate de an peste 100 de școli rurale în cele două județe. Și în județele Bacău, Botoșani, Roman, Vaslui și Fălciu s-au înființat în anul 1865 numeroase școli sătești în fruntea cărora au fost numiți, în proporție de circa 50% preoții locali ori absolvenții de seminar¹⁸.

Pe măsură ce școlile normale, înființate între anii 1867-1870 la București, Ploiești, Craiova, Focșani și Bârlad au început să dea primele promoții de absolvenți, numărul învățătorilor recrutați dintre preoți și seminariști s-a tot diminuat treptat, ajungând în iunie 1875 la 21%. În martie 1872, hotărându-se de către guvernul conservator o reducere a bugetului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, ministrul de resort, a decis desființarea școlilor normale întreținute de stat și anularea subvențiilor alocate celor patru școli ale Societății pentru învățatura poporului român, motivând că, în viitor, preoții sătești „vor fi și învățători rurali”. Dar în urma insistențelor lui P. Poenaru, C. Esarcu, Al. Odobescu, Carol Davila, N. Ionescu și mai ales a pledoariei lui Titu Maiorescu în fața deputaților, această măsură a fost revocată, Camera acceptând reintroducerea în buget a alocațiilor pentru școlile normale. Totuși, pentru rectificarea bugetului, Ch. Tell a hotărât ca numărul

¹⁶ *Ibidem*, p. 1365-1366.

¹⁷ A.N.I.C., **fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**, dos. 422/1864, f. 356.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 526/1875, f. 6, 216; dos. 679/1865, f. 5-7.

școlilor rurale să fie redus cu 250, iar cele 2000 rămase să fie împărțite în două categorii: școli de gradul I și școli de gradul II. La cele 400 școli de gradul I – unde salariul era 50 lei pe lună – urmau să fie încadrați normalişti, și, în limita locurilor, seminariștii; iar la cele 1600 școli de gradul II – unde leafa lunară era de 30 lei – trebuiau încadrați învățătorii cu pregătire inferioară (câteva clase gimnaziale ori cursul primar)¹⁹.

La 1 septembrie 1877, guvernul liberal a majorat retribuiția învățătorilor, sporind-o la 80 lei pe lună pentru cei din școlile de gradul I și la 50 lei pe lună pentru cei încadrați la școlile de gradul II. Revizorii erau obligați, de astă dată, ca la școlile de gradul I să încadreze normalişti, iar la cele de gradul II, seminariștii sau alți învățători cu clase gimnaziale și numai la „neajungere cei cu clasele primare, alegând însă din cei mai buni, apți și devotați acestei cariere”²⁰. Această măsură, oarecum discriminatorie, a atras protestele multor preoți și seminariști, care au ținut să atragă atenția Ministerului că și seminariștii pot să devină învățători la fel de buni ca normalişti, dacă au experiență, pregătire, „voință tare” și metodă adecvată înțelegerii sufletului elevului. Dăm un singur exemplu. Astfel, la 22 august 1877, într-o petiție către ministrul Instrucțiunii și Cultelor, Gh. Lateș din Rădășeni se plânge că de 19 ani funcționează neîntrerupt „ca învățător model de gradul I”, iar acum se vede redus la gradul II pe considerentul că are studii seminariale și nu normale. El arată că și-a îndeplinit cu exactitate datoria, făcând „ca instrucțiunea să progreseze” în timpul servit și toate rapoartele revizorilor confirmă acest lucru. Deși preot – accentuează Lateș - „ocupând funcțiunea de învățător, am căutat a mă devota numai acestei cariere și nu am voit a ocupa nicio parohie, care s-ar fi putut a mă sustrage de la exercițiul funcției de învățător”. Completându-și mereu cunoștințele pe parcursul celor 19 ani de practică a găsit metodele cele mai bune prin care să formeze din elevi „oameni folositori societății”²¹. Nu i s-a făcut însă dreptate, deși a revenit și cu alte petiții.

După 1877, numărul seminariștilor din învățământul primar a scăzut mereu, ajungând – în unele județe – la un procent de circa 10% la începutul secolului XX. Atât ei cât și preoții în funcție serveau însă în numeroase cazuri ca suplinitori temporari ai învățătorilor. Când un

¹⁹ *Ibidem*, dos. 1562/1872, f. 15-19.

²⁰ *Ibidem*, dos. 3516/1877, f. 314.

²¹ *Ibidem*, dos. 3448/1877, f. 61-72.

normalist era repartizat la o școală dintr-un sat de munte ori dintr-o comună retrasă și, neconvenindu-i locul, se transfera în altă parte, atunci postul se scotea la concurs și, până la ocuparea lui, spre a nu se închide școala, preotul din localitate era rugat de revizor să suplinească pe învățătorul respectiv. Aceste supliniri durau uneori între trei luni și un an, când învățătorul, după numire, își avea de făcut stagiul militar.

În perioada neutralității și a primului război mondial, când peste 50% din învățători au fost concentrați, iar în 1916 mobilizați, tot preoții au fost aceia care s-au străduit să ducă mai departe făclia luminoasă a științei de carte în școlile primare sătești. Mulți preoți, înțelegând dificultățile financiare ale guvernului, odată cu intrarea armatei în acțiune, au dat declarații că vor suplini în mod gratuit pe învățătorii mobilizați din satele lor²². Este, totodată, de subliniat că în acele vremi tulburi, un număr relativ mare de preoți, dorind să rămână definitiv în învățământ, au dat un fel de examene de diferență mai ales din domeniul pedagogiei, în anii 1915 și 1916, la școlile normale din Iași, Bârlad și Câmpulung și, obținând diploma de capacitate, au cerut Ministerului numire provizorie la catedrele vacante, fiind „absolvenți normaliști”²³. Prin zelul depus de acești preoți, alături de dascălii nemobilizați din cauza vârstei înaintate, școlile rurale au putut funcționa și în anii de restriște ai primului război mondial, îmbogățind patrimoniul învățământului și culturii românești.

²² **Ibidem**, dos. 40/1916, f. 110.

²³ **Ibidem**, dos. 1566/1915, f. 20-30; dos. 1296/1916, f. 22-23.